

- ²⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15, Спр. – 653.
²⁸ Там само, Спр. – 654.
²⁹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15, Спр. – 649.
³⁰ Там само, Спр. – 650.
³¹ Там само, Спр. – 651, 652; 32.
³² Спр. – 653, 654.
³³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 Спр. – 652.
³⁴ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 Спр. – 649, 650, 651, 652, 653.
³⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 Спр. – 649, 650, 651.
³⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. – 15 спр. – 650, 651.
³⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 170, 171.
³⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 172.
³⁹ Там само, Спр. 173. – 174, 175, 176.
⁴⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 170, 171, 172.
⁴¹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 173, 174, 175, 176, 177.
⁴² ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 173, 174, 176.
⁴³ Там само.
⁴⁴ Там само, спр. 177.
⁴⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649, 650;
⁴⁶ Там само, Спр. 651, 652, 653, 654.
⁴⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654.
⁴⁸ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 648, 649.
⁴⁹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650.
⁵⁰ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650.
⁵¹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 291.
⁵² ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 651, Арк. 133.
⁵³ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 98.
⁵⁴ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 200.
⁵⁵ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 39.
⁵⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 650, Арк. 579.

УДК: 94:355.23(477)“1918/1920”

© Олександр Демчучен (Чернівці)

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР

У статті йдеться про організацію підготовки командних кадрів армії Української Народної Республіки періоду Директорії УНР.

Ключові слова: Директорія УНР, Українська армія, військові кадри, С. Петлюра, військова академія, військові школи.

Демчучен А.

Подготовка военных кадров Армии Украинской Народной Республики в период Директории УНР

В статье речь идет об организации подготовки командных кадров армии Украинской Народной Республики периода Директории УНР.

Ключевые слова: Директория УНР, Украинская армия, военные кадры, С. Петлюра, военная академия, военные школы.

Demchuchen O.

Preparation of Armed Forces of National Ukrainian Republic Directory

This article deals with organisational preparation of armed forces of National Ukrainian Republic Directory.

Key words: National Ukrainian Republic Directory, Ukrainian army, military personnel, S. Petlyura, military Academy, military schools.

Важливим напрямком діяльності уряду УНР та військового керівництва була підготовка командних кадрів. Відразу після приходу до влади уряд УНР та командування Української армії відчули повною мірою величезну їх нестачу у військах.

Це питання знаходить своє висвітлення в історіографії. До нього зверталися у своїх наукових працях окремі вітчизняні дослідники як у постановці окремого наукового завдання так і в контексті інших важливих проблем, присвячених військовим питанням доби Української революції. Їх різною мірою розглядали у дисертаційних роботах С. Литвин¹, В. Задунайський², О. Даценко³, А. Науменко⁴, М. Герасименко⁵. Основними ж джерелами для підготовки даної статті виступають архівні документи та збірки матеріалів, що побачили світ протягом останніх років. Вони в цілому створюють можливість для висвітлення порушеної проблеми.

Мета пропонованої статті – проаналізувати діяльність уряду УНР та командування Української армії щодо підготовки командних кадрів усіх родів зброї для національного війська.

Відзначається, що кадрове забезпечення державних установ було однією з найпекучіших проблем в історії УНР⁶. Повною мірою це можна сказати і про військові кадри того часу. Українська армія постійно відчувала значний некомплект підготовленого командного складу. Нестача командних кадрів негативно позначалася на стані військової дисципліни, бойового навчання та національно-патріотичного виховання протягом всього періоду 1918 – 1920 рр., і цей фактор разом з іншими значно вплинув на результат визвольної боротьби. Проблема нестачі військових кадрів набула ще більшої актуальності в зв'язку з тим, що вже на початку повстання проти гетьмана виявилася нестача кваліфікованих керівників різних рівнів для республіканських військ. У подальшому всі роди зброї Армії УНР потребували термінового вирішення кадрового питання. Військове керівництво Директорії УНР розпочало велику роботу з метою створення широкої мережі військових навчальних закладів, які могли б забезпечити Українську армію добре підготовленими командирами.

29 грудня 1918 р. військовий міністр УНР запропонував Директорії утворити інструкторські старшинські і підстаршинські школи, навчальні команди, товариства-просвіти у військах і т.д. Тоді ж йому запропоновано визначити відповідну грошову суму, яка потрібна для тілення в життя цих планів⁷.

Було також прийнято позитивне рішення щодо подальшої діяльності військової академії у Києві та підготовки в ній слухачів, що закріплювалося спеціальним наказом від 31 грудня 1918 р. Нова республіканська влада, таким чином, мала усвідомити виняткове значення такого навчального, закладу для забезпечення Армії УНР командними кадрами. Крім того начальник Головного управління Генерального штабу отаман О. Осецький вимагав терміново відкрити короткотермінові курси для підготовки старшин до зайняття посад Генерального штабу. Відповідальність за діяльність академії в цілому та за відкриття і навчання на вказаних курсах покладалася на начальника академії, яким призначався отаман Микола Леонтійович Юнаков⁸. Так планувалося розгорнути в УНР підготовку вищого командного складу Української армії.

В січні 1919 р. затверджено штати військових навчальних закладів Армії УНР, а саме пішої інструкторської школи старшин, Київської гарматної юнацької школи, інженерної юнацької школи з інструкторським старшинським відділом, пішої юнацької школи. Ці військові навчальні заклади мали міститися у Києві на базі колишніх російських військових училищ. Тоді ж затверджено штат Єлисаветської кінної юнацької школи з старшинським інструкторським відділом, знов-таки, на базі колишнього кавалерійського училища російської армії. Штатний розклад пішої юнацької школи передбачав посади, крім начальника школи та його помічника, 2 курінних отаманів, 9 сотенних, 32 командирів чот, 1 начальника кулеметної команди – командирів підрозділів, інструкторів з гімнастики та фехтування (8 осіб), по верховій їзді (2 особи), по гарматній та інженерній справі (по 2 особи відповідно). Зважаючи на необхідність посилення патріотично-виховного впливу штати нових юнацьких шкіл передбачали викладання спеціальних дисциплін з українознавства. З цією метою до навчального процесу передбачалося залучати відповідних спеціалістів з цивільних навчальних закладів. Усього у вказаних школах повинно було навчатися: у піхотній – 1000 юнаків, у гарматній – 600 юнаків, в інженерній 300 юнаків і 150 старшин, у кінній – 200 юнаків і 125 старшин⁹. Така кількість тих, хто навчається визначалася наявними потребами Української армії у командних кадрах.

Передбачалося, що новоутворена УНР матиме в подальшому і Військово-Морський флот, тому вживалися заходи і для підготовки кадрів морських старшин. С. Шрамченко пише: "... 11 січня 1919 року ... був затверджений ... закон про заснування Гардемаринської школи. ... Цю Гардемаринську школу малося на увазі заснувати в тому ж Миколаєві з тим, щоби потім або при ній, або, ..., відчинити в Севастополі і кадетські класи під назвою Морський Кадетський Корпус (назва для Севастополя) або Морський Корпус (назва для Миколаєва – разом з Гардемаринською школою)"¹⁰. Пізніше, окрім старшин, планувалося розпочати підготовку майбутніх молодших командирів – підстаршин флоту¹¹. Ці та інші заходи свідчать, що в УНР мала бути створена широка мережа військових навчальних закладів, де готувалися б військові спеціалісти з усіх напрямків.

З метою поповнення командного складу 24 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів прийняла Закон "Про досрочний призив молоді для укомплектування старшинського складу армії та про відкриття юнацьких військових шкіл". Передбачалося, що вони готуватимуть командні кадри для всіх родів військ прискореним курсом. На навчання планувалося зараховувати громадян УНР, які мали освіту 2 класи міністерських шкіл або вищих початкових, з добрим станом здоров'я, віком від 20 до 30 років. Крім того, військовий міністр повинен був провести достроковий призов молодих людей, які відповідають вказаним вище умовам і народилися у 1897, 1898, 1899 рр. Юнаки,

зараховані до юнацьких шкіл забезпечувалися грошовим та іншими видами утримання нарівні з козаками Дієвої Армії УНР¹². У зв'язку з цим були оголошені “Умови до вступу в юнацькі школи”, де визначалися вимоги до вступників та давався перелік документів, які вступники повинні були передати у приймальну комісію. В січні 1919 р. школи мали бути вже відкритими і розпочати навчальний процес¹³. Проте повномасштабному здійсненню цих заходів стало на заваді залишення Директорією УНР на початку лютого 1919 р. Києва та подальша втрата значної території, що не сприяло планомірній підготовці командних кадрів для Української армії. Наголосимо, що значна частина військових навчальних закладів мала бути розташована саме в Києві і втрата його негативно позначилася на підготовці командних кадрів, загальмувавши роботу, що вже розпочалася.

Разом з тим організаційні заходи щодо підготовки командних кадрів продовжувалися. 25 лютого 1919 р. Директорія УНР затвердила Закон про штати тимчасової школи для підготовки старшин при 2-му Подільському корпусі та асигнування коштів на її утримання¹⁴. Також командир цього корпусу наказав відкрити у Вінниці школу для підготовки молодших старшин для даного корпусу, а від командирів підлеглих частин і з'єднань вимагав відрядити на навчання “козаків – свідомих українців, грамотних, за якими не лічиться злочинів, в кількості 48 козаків від пішого полку, по 1 від батареї, 12 від кінного полку. ... Для керування школою від кожного полку призначити свідомого старшину українця”¹⁵. Так планувалося розпочати підготовку молодших командирів для Армії УНР. Як видно, підготовка командирів первинної ланки покладалася цілком на командирів корпусів, що за умови планомірної організаційної роботи, яка включала всі необхідні заходи, могла дати позитивний результат, відтак нестача молодших командирів у військах УНР хоча б частково могла бути подолана. Показово також і те, що у цій школі планувалося здійснювати підготовку старшин для трьох основних родів зброї залежно від наявних потреб військ. А оскільки дана школа передбачала навчання майбутніх командирів тільки для одного корпусу, то подібні навчальні заклади доцільно було створити і в інших великих об'єднаннях Української армії.

6 вересня 1919 р. вирішено об'єднати всі юнацькі школи в єдину “Спільну військову школу”¹⁶. Там здійснювалася підготовка старшин для всієї Української армії. 10 вересня 1919 р. С.В. Петлюра здійснив її комплексну перевірку, в ході якої проведено показові вправи з гімнастики та стрийової підготовки, перевірялося вміння юнаків користуватися зброєю – зокрема кулеметна команда і гарматна батарея демонстрували вміння експлуатувати кулемети і гармати відповідно. Піхотний підрозділ провів показовий наступ. Головний отаман в ході цього огляду відзначив якісну роботу старшин та висловив свої зауваження щодо вдосконалення підготовки майбутніх командирів¹⁷. Цей захід свідчить, що командування Української армії приділяло увагу підготовці військових кадрів, цей важливий напрямок постійно перебував у полі його зору. Незважаючи на величезні труднощі, ця робота велася: в свою чергу, юнаки, як видно з результатів огляду, старанно і з бажанням оволодівали військовою професією.

Водночас виглядає дивним те, що 14 вересня 1919 р. видано наказ про створення нових військових навчальних закладів. Зокрема, планувалося відкриття юнацьких шкіл для підготовки старшин для піхоти у Кам'янці-Подільському і артилерії у Проскуріві. Тут же визначалося, що вік тих, хто навчається, має бути від 17 до 35 років, а також вимоги щодо освіти, зокрема, в піхотну школу приймалися юнаки з освітою не нижче 4-х класів середньої школи, у гарматну – не нижче 6 класів реальних шкіл і 7 класів гімназій. Термін навчання визначався 2 роки, але у зв'язку з військовим часом скорочувався до 4 – 6 місяців¹⁸. Скоріше за все цей наказ у частині створення двох шкіл реалізованим не був, оскільки протягом подальшої визвольної боротьби діяла тільки одна Житомирська юнацька школа. Встановлювалася відповідна тимчасова платня штатним викладачам за проведення занять у Спільній військовій школі – 60 гривень, а нештатні одержували 80 гривень. У спеціально виданому наказі не пояснювалося, чому створювалася така диспропорція.

Тоді ж у вересні 1919 р. було вирішено відкрити короткотермінові курси при головних управліннях військового міністерства УНР – Інженерному, Гарматному, Інтендантському, Повітряного флоту, Військово-Санітарному та Військово-Ветеринарному¹⁹. Наприкінці вересня остаточно було визначено вимоги, що висувалися до слухачів, а саме громадянство УНР, рівень освіти, порядок утримання на період навчання, порядок складання випускних іспитів та призначення на посади після закінчення курсів залежно від успішності та їх права. Зазначалося, що “... Всі, що скінчать курси, а також ті, що відбудуть на них неповний строк навчання, повинні служити у війську по своїх фахах до кінця сучасної війни, а після оголошення демобілізації можуть залишати військову службу, коли вони на це будуть мати право ..., але так, щоб кожний прослужив по своєму фаху в війську не менш, як подвійний строк проти строку навчання на курсах, при чому неповний строк перебування на курсах залічується за повний”²⁰. Таким чином, організація короткострокової курсової

підготовки в тодішніх умовах війни могла значною мірою покрити потреби Армії УНР у старшинських кадрах.

Восени 1919 р. активізувалася робота зі створення спеціальних шкіл для підготовки молодших командирів. 8 жовтня прийнято рішення про формування школи підстаршин за окремим штатом. Термін навчання встановлювався 4 місяці. Після закінчення вказаної школи випускники призначалися на посади у своїх військових частинах. Розподіл по родах зброї визначався таким чином: піхотні та кінні полки направляли по 10 підстаршин, гарматні полки та інженерні курені – по 5 підстаршин²¹. Як видно, питання підготовки підстаршинських кадрів постійно перебувало в полі зору командування Армії УНР.

Робота з організації підготовки військових кадрів продовжувалася і у 1920 р. Зокрема, висловлювалися пропозиції щодо відкриття спеціальних курсів, на яких готувалися б старшини Генерального штабу, оскільки в Армії УНР постійно відчувалася нестача кваліфікованих військових спеціалістів вищого рівня, а також курси для підготовки командирів первинних підрозділів та молодших командирів²². Здійснювала свою діяльність школа для підготовки старшин піхоти у Кам'янці-Подільському, зокрема у лютому 1920 р. Можна скласти певне уявлення про організацію навчального процесу у ній. Заняття починалися о 8 годині ранку і провадилися протягом 5 годин щоденно, з понеділка по суботу. Кожні 45 хвилин викладалися окремі навчальні дисципліни. Заняття провадилися як в аудиторіях, так і на місцевості, особливо ті, що були пов'язані з застосуванням зброї. До проведення занять залучалися як викладачі, так і представники командування військ. Майбутні старшини вивчали такі дисципліни: тактика; фортифікація; артилерія; телефонний зв'язок і гасування; топографія; статuti (гарнізонний, дисциплінарний, стрілецький); законодавство; українська мова; історія України; військова адміністрація; релігійна бесіда; військова етика (методика національного виховання)²³. Умови тодішньої війни вимагали створення подібних військових навчальних закладів і для інших родів зброї Армії УНР, а саме для кінноти, артилерії, інженерних військ, авіації і т.д. Це було складне завдання, реалізація якого потребувала планомірної організаційної роботи, величезних коштів і стабільної воєнно-політичної ситуації, якої неможливо було досягти під час постійної рухливої війни і частої зміни території. Підготовча робота завжди провадилася командуванням українських військ.

Як видно проблеми організації підготовки військових кадрів для всіх родів зброї Української армії постійно перебували у полі зору державного і військового керівництва УНР. Організовувалися військові навчальні заклади для підготовки старшин та відкривалися спеціальні курси для їх підготовки. Це значною мірою сприяло комплектуванню військових частин та органів управління спеціалістами, які отримали певну підготовку. Проте повністю заповнити цю прогалину за короткий час Українське військово-керівництво не могло, оскільки не завжди вдавалося створити відповідну навчально-матеріальну базу, підібрати кваліфікованих викладачів та налагодити стабільний і безперебійний навчальний процес. Саме це, на нашу думку, було найголовнішою проблемою, оскільки навчальний процес зможе тоді бути ефективним, коли він налагоджений у сприятливих умовах.

Формуванню повноцінних військових частин всіх родів зброї Української армії заважали наступні обставини:

1. Значна нестача підготовлених командних кадрів, особливо первинної ланки. Уряд УНР і командування армії не спромоглися налагодити їх підготовку, що й спричинило брак військових керівників у військах УНР.

2. В УНР була можливість створити систему військової освіти, яка б відповідала тогочасним вимогам і могла забезпечити Українську армію командними кадрами. Проте успіхові у цій роботі заважали суттєві обставини. Від колишньої Російської армії залишилася значна, хоча і не повна матеріальна база, не бракувало також і підготовлених спеціалістів. Але для будівництва та розвитку військово-навчальних закладів необхідно створити повноцінні мирні умови, у яких цей процес міг би планомірно здійснюватися. Також був потрібен мирний час на підготовку нових командних кадрів, а його історія відвела надто мало для реалізації цієї мети. Вдалося лише задекларувати наміри про створення системи військової освіти. Варто однак визнати, що навіть в таких несприятливих умовах підготовка старшин здійснювалася, і Українська армія хоч і не повністю, але задовольняла свої потреби у старшинському складі.

¹ Литвин С. Х. Суд історії: Симон Петлюра і Петлюріана / Сергій Харитонович Литвин. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2001. – 639 с.

² Задунайський В. Збройні Сили УНР (1917–1920 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Задунайський. – Донецьк, 1995. – 198 с.

- ³ Даценко О. Військово-патріотичне виховання в українських збройних формуваннях в умовах боротьби за українську державність (березень 1917 – листопад 1920 рр.): дис. кандидата історичних наук: 20.02.22 / Олександр Миколайович Даценко. – К., 2002. – 193 с.
- Науменко А. Національно-патріотичне виховання в армії Української Народної республіки періоду Директорії.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 20.02.22. „Військова історія” / Андрій Олегович Науменко. – Київ, 2004. – 20 с.
- ⁴ Герасименко М. В. Юнацькі військові школи в Українській Народній Республіці періоду Директорії // Микола Васильович Герасименко. – Воєнна історія. – Київ, 2004. – № 1–3. – С. 28–39.
- ⁵ Директорія, Рада Народних міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк та ін. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.; Т. 2. – 744 с.
- ⁶ Там само, С. 129.
- ⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) м. Київ. – Фонд 1077 – Український воєнний Генеральний штаб. – Опис 3. – Спр. 60. – Прикази по Главному управлению Генерального штаба. – Арк. 2.
- ⁸ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) м. Київ. – Фонд 1077 – Український воєнний Генеральний штаб. – Опис 3. – Спр. 60. – Прикази по Главному управлению Генерального штаба. – Арк. 2.
- ⁹ ЦДАВО України. – Фонд 1078. – Головне управління Генерального штабу Армії УНР. – Опис 2. – Спр. 7. – Штати штабу Головного Отамана військ УНР, Головного управління Генерального штабу, військових академій і шкіл, підготовка командного складу Армії УНР. – Арк. 72–72 зв., 75–76, 85–85 зв., 96–96 зв.
- ¹⁰ Шрамченко С. Українські Воєнно-Морські Школи (1918 – 1920 рр.) / Шрамченко Святослав // Табор. – Каліш, 1931. – Ч. 15. – С. 81.
- ¹¹ Науменко А. О. Розбудова Українського військово-морського флоту в період Директорії УНР / Андрій Олегович Науменко // Воєнна історія. – Київ, 2007. – № 1–3. – С. 37–46.
- ¹² Директорія, Рада Народних міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк та ін. – К.: Видавництво і. Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – С. 450.
- ¹³ ЦДАВО України. – Фонд 1078. – Головне управління Генерального штабу Армії УНР. – Опис 2. – Спр. 7. – Штати штабу Головного Отамана військ УНР, Головного управління Генерального штабу, військових академій і шкіл, підготовка командного складу Армії УНР. – Арк. 38.
- ¹⁴ Директорія, Рада Народних міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк та ін. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с.; Т. 2. – С. 69.
- ¹⁵ ЦДАВО України. – Фонд 1078. – Головне управління Генерального штабу Армії УНР. – Опис 2. – Спр. 7. – Штати штабу Головного Отамана військ УНР, Головного управління Генерального штабу, військових академій і шкіл, підготовка командного складу Армії УНР. – Арк. 39.
- ¹⁶ Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – К.: ПП Сергійчук В.І., 2006. – Т. IV. – С. 273–274.
- ¹⁷ Там само, С. 295.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Там само, С. 295.
- ²⁰ Там само, С. 282–283.
- ²¹ Там само, С. 341–342.
- ²² ЦДАВО України. – Фонд 1078. – Головне управління Генерального штабу Армії УНР. – Опис 2. – Спр. 95. – Доповіді вищих військових управлінь про становище Армії УНР, організацію вищих військових органів та рапорти командирів про допомогу. – Арк. 15.
- ²³ ЦДАВО України. – Фонд 3172. – Штаб Дієвої Армії УНР. – Опис 5. – Спр. 14. – Переписка с командой жандармерии о действиях жандармской команды и о личном составе. – Арк. 43.